

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 31

Redaktorių kolegija:

Doc. dr. Valdemaras Šimėnas (ats. redaktorius)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Anna Bitner-Wróblewska
(*Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija*)

Doc. dr. Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša
(*Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Vladimir Kulakov
(*Rusijos archeologijos institutas, Maskva*)

Prof. dr. Valter Lang
(*Tartu universitetas, Estija*)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Dr. Tomas Ostrauskas (sudarytojas)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Rackevičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius*)

Dr. Arnis Radiņš
(*Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga*)

Dr. Eugenijus Svetikas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gediminas Vaitkevičius
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Vykintas Vaitkevičius
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Doc. dr. Ilona Vaškevičiūtė
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Zabiela
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

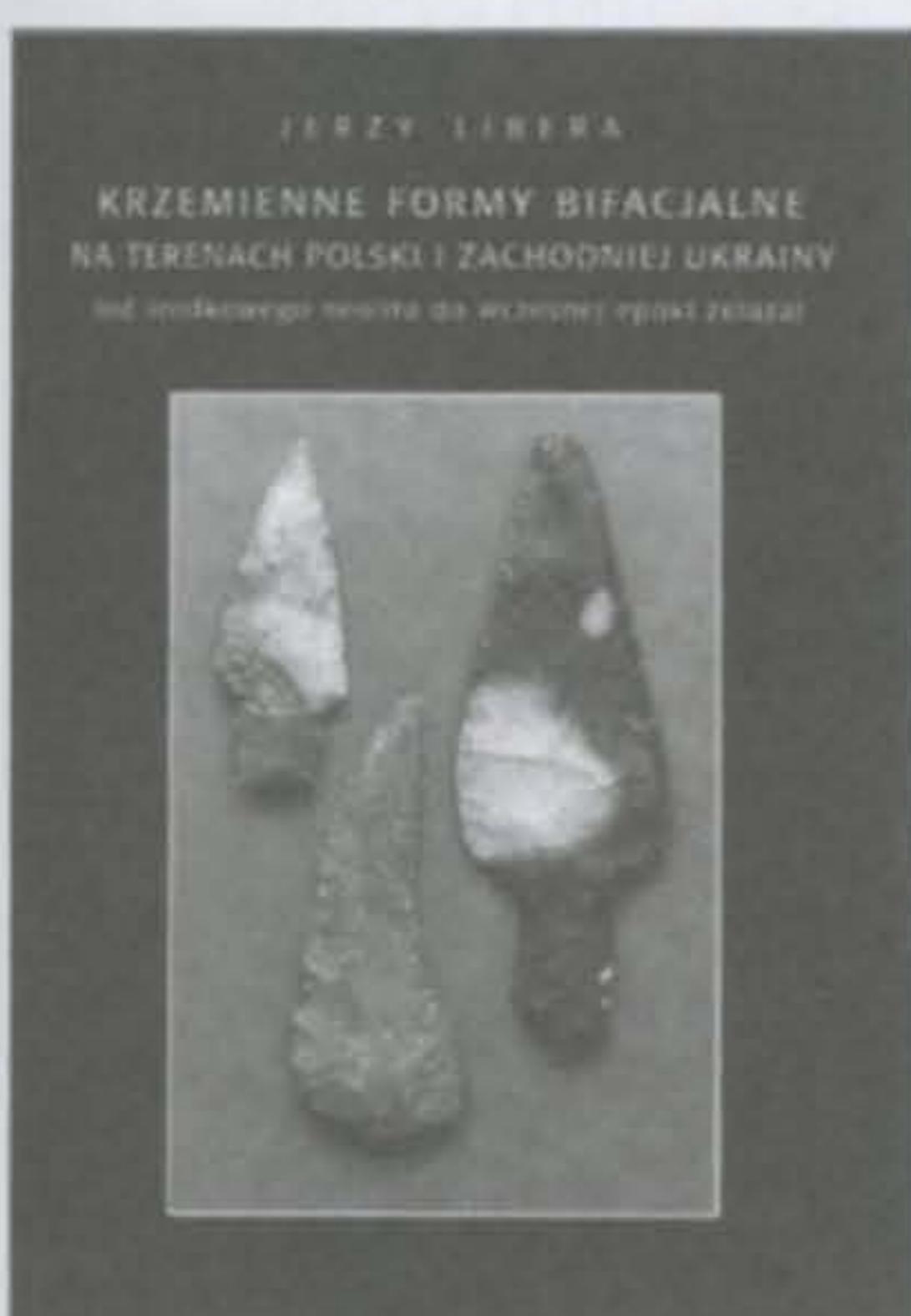
Dovilė Urbanavičiūtė (atsakinga sekretorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

RECENZIJA

JERZY LIBERA. KRZEMIENNE FORMY BIFACJALNE NA TERENACH POLSKI I ZACHODNEJ UKRAINY (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza).

[BIFASINÉS TITNAGINÉS FORMOS LENKIJOS IR VAKARŲ UKRAINOS TERITORIOSE (nuo vidurinio neolito iki ankstyvojo geležies amžiaus)]

WYDAWNICTWO UNIWERSITETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2001.

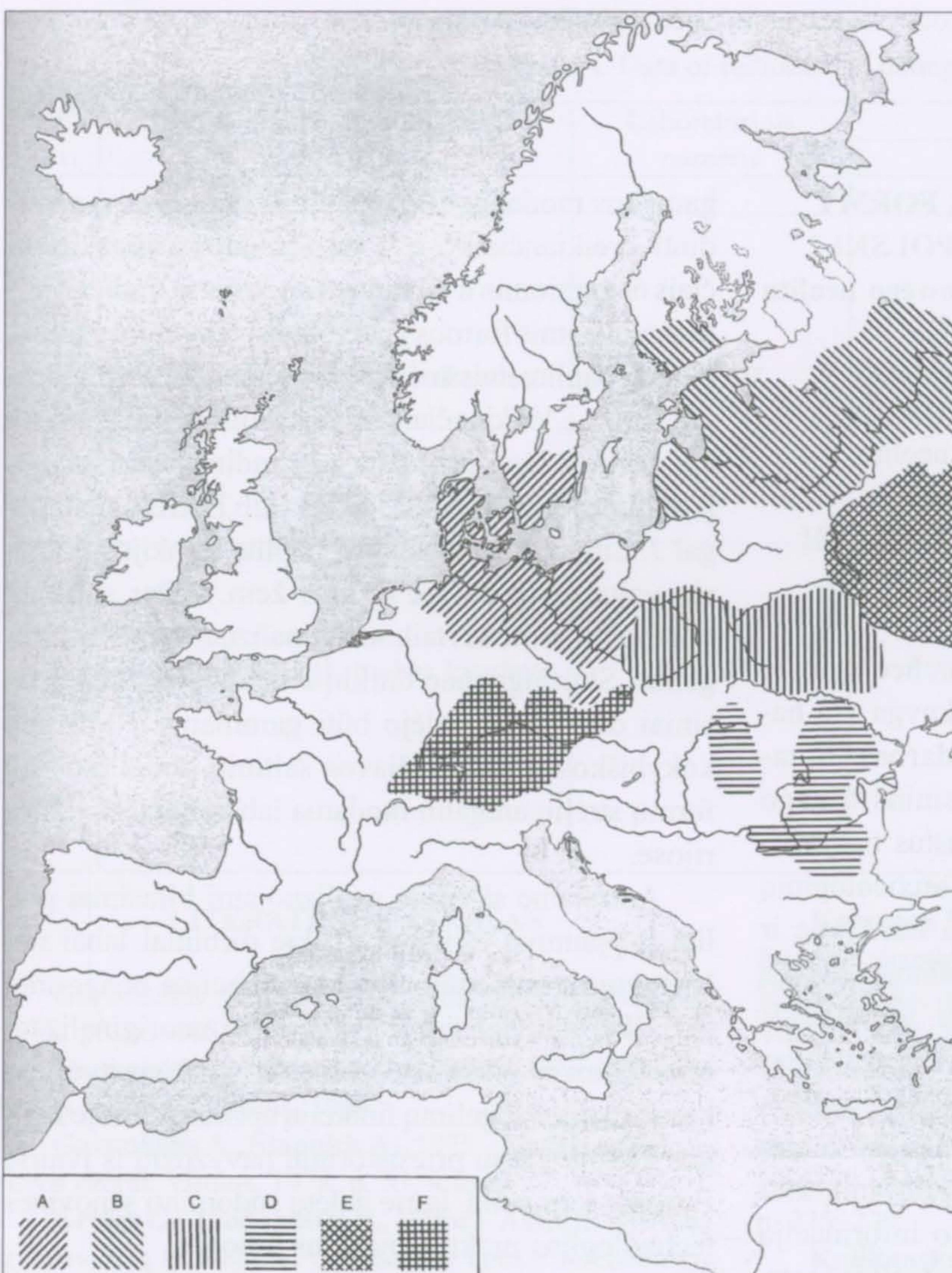
jų tekste ir 42 atskirios paveikslų lentelės, 57 žemėlapių. Pagrindinis dėmesys skiriama dirbinių klasifikacijai. Iš viso autorius panaudojo informaciją apie 1655 dirbinius, kuriuos skirtė į antgalius (ostrza) ir peilius (nože). Bifasiniai kirviai ir širdiniai strėlių antgaliai neaprašomi. Kyla klausimas, kodėl trikampiai įkotiniai trikampiai strėlių antgaliai klasifikuojami, o jiems artimi širdiniai – ne. Autorius žodis, kodėl minėtų tipų radiniai paliekami nuošalyje, būtų tikrai reikalingas.

Pirmajame knygos skyriuje aptariami bifasiniai antgaliai (ostrza). Išskiriama du jų tipai: durklai-ietigaliai (ploszcza) ir strėlių antgaliai (grociki). Šie tipai pagal formos detales toliau skirstomi atitinkamai į 32 ir 15 variantų. Atrodo, jog šioje variantų, potipių ir atmainų jūroje ima skesti pati tipologinio metodo esmė – didžioji dalis dirbinių formos variacijų neatspindi tam tikroje erdvėje ir laike egzistavusių

gamybos modelių. Tik kelis tipus būtų galima pavaudinti „veikiančiais“, t. y. ne formaliais, išsiskiriančiais nežymiomis ir su titnago apdirbimo tradicijomis nesusijusiomis formos ypatybėmis, ir neuniversaliais, plačiai paplitusiais ir ilgai naudotais dėl formos paaprastumo. „Veikiančiais“ tipais galima pripažinti tik kai kuriuos lapo pavidalo ir skandinaviškos kilmės įkotinius durklus (AAII3 ir BAII2b, BAII2c tipai pagal J. Liberą). Jie labiausiai paplitę Lenkijos Pamaro vakarinėje dalyje (2 ir 9 žem.). Dar sunkiau tipologinis metodas taikomas analizuojant strėlių antigalius. Skirtingai nuo durklų-ietigalių, nedideli bifasiniai dirbinėliai galėjo būti gaminami ir toli nuo kokybiškos titnago žaliavos šaltinių, todėl panašių formų strėlių antgalių randama labai didelėse teritorijose.

Antrajame skyriuje analizuojami bifasiniai peiliai ir pjautuvų ašmenys. Tokie dirbiniai labai reti Lietuvoje, todėl siūlomos klasifikacijos nenagrinėsiu. Skyriaus pabaigoje pateikiamas neoriginali, tačiau įdomi ir iliustruota peilių ir pjautuvų įtvėrimo konstrukcijos ir galimų funkcijų apžvalga. Šioje knygos vietoje gausu prieistorinių pavyzdžių iš įvairių Europos kampelių, kurie galėtų sudominti senovines technologijas praktikuojančius žmones.

Trečiasis skyrius skirtas chronologinei-kultūrinei bifasinų formų analizei. Bandydamas išskirtus tipus ir tipelius sieti su archeologinėmis kultūromis, chronologiniais horizontais ir fazėmis J. Libera susidūrė su sunkumais, kurie puikiai žinomi ir Lietuvos akmens amžiaus tyrinėtojams, ypač susipažinusieiams su akmeninių kirvių tyrimų situacija. 87 proc. visų J. Liberai žinomų titnaginių durklų-ietigalių yra atsitiktiniai radiniai be archeologinio konteksto. Išanalizavęs kapų radinius, autorius teigia, kad šie dirbiniai Mažojoje Lenkijoje ir Volynėje būdingi ankstyvosios bronzos Miežanovicos ir Stžyžovo kultūroms. Svarstomas klausimas dėl antrinio durklų-ietigalių panaudojimo Tšcineco kultūroje. Pavieniai lapo pavidalo dirbiniai datuojami vėlyvuoju bronzos amžiumi (II horizontas).

Lenkijos Pamaryje išskiriamais 5 durklų-ietigalių horizontais, apimantys ilgą laikotarpį tarp Virvelinės keramikos ir Lužitėnų kultūrų. Aptardamas strėlių antgalius J. Libera pateikia įtikinamų duomenų, kad bifasiniai įkotiniai ir lapeliniai dirbiniai naudoti jau Piltuvėlių taurių kultūroje. Vėliausiai, t.y. širdiniai ir širdiniai-īkotiniai, gaminti iki pat ankstyvojo geležies amžiaus. Bifasiniai peiliai ir pjautuvai Pietryčių Lenkijoje ir Vakarų Ukrainoje randami Miežanovicos, Tšcineco ir Lužitėnų kultūroms priskiriamuose pa-

minkluose. J. Liberos siūlomoje bifasinių dirbinių tipologinėje sekoje sunkoka susigaudyti – naudojami visi įmanomi datų formatai (bc, bp, BC), t.y. rašoma taip, kaip cituojamame šaltinyje. Dažnai išskirti periodai paliekami išvis be juos apibrėžiančių absoliučių datų.

Ketvirtame skyriuje autorius apibendrina savo tyrimų rezultatus plačiame Rytų, Vidurio ir Šiaurės Europos kontekste. Skyriaus pradžioje išsamiai apžvelgiами prieistorėje eksplloatuoti titnago žaliavos šaltiniai ir pateikiamas bifasinių formų paplitimo Europoje žemėlapis, kurį vertė aptarti išsamiau. Pirmiausia vertė patikslinti jo pavadinimą. Vislos žemupys, Nemuno aukštupys ir vidurupis palikti neužbrūkšniuoti, tačiau Pietų Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje plokščiai retušuoti bifasiniai strėlių antgaliai yra dažni radiniai vėlyvojo neolito gyvenvietėse. Netrūksta Nemuno baseine ir dvipusių titnago kirvelių, jų fragmentų. Pateiktas žemėlapis geriau atspindėtu tikrają padėtį, jeigu Jame būtų pavaizduotos tik bifasinių durklų, peilių ir pjautuvų paplitimo zonas. Gali būti, kad bū-

tent šiuos dirbinius autorius ir turėjo omenyje, kadangi širdiniai strėlių antgaliai ir kirveliai knygoje neaptariami. Lietuvoje rasta vos keliolika titnaginių durklų-ietigalių, bifasiniai peiliai ar pjautuvai – dar didesnė retenybė. Anot švedų archeologo J. Apelio, titnaginių durklų gamyba yra sudėtingas procesas, reikalaujantis ne tik teorinių žinių, bet ir gilių praktinių įgūdžių, kuriuos meistras gali perduoti mokinui tik netoli gausaus titnago žaliavos šaltinio (Apel, 2001, p. 29)*. Nemuno aukštupyje gamtinės sąlygos dur-

* Apel J., 2001 – Daggers Knowledge & Power. The Social Aspects of Flint-dagger Technology in Scandinavia 2350–1500 cal BC. Uppsala.

klams gaminti buvo tinkamos. Tyrinėtos bifasų skaldymo vietos bei brokuoti vėlyvų skaldymo fazijų metu sugadinti ruošiniai rodo, jog būta ir durklų gamybos technologiją išmanančiu žmonių. Kodėl šie dirbiniai čia negaminti masiškai kaip Skandinavijoje ar Pietryčių Lenkijoje – ateities tyrimų klausimas.

Penktame skyriuje tyrimų rezultatai apibendrinami kultūrinių istorinių procesų, vykusių Europoje IV–I tūkst. pr. Kr. kontekste. Autorius apžvelgia pirmųjų metalinių dirbinių įtakos titnaginiams klausimą; trumppai pateikia kitą įdomią mintį, kad bifasinių dirbinių paplitimui didžiuliouose Rytų ir Vidurio Europos plotuose IV ir III tūkst. pr. Kr. sandūroje galėjo turėti įtakos šiaurinės Juodosios jūros pakrantės stepėse gyvenę karingi klajokliai – Jamnaja kultūros žmonės. Gaila, kad abu klausimai toliau neplėtojami – vėl grįztama prie bifasinių formų horizontų ir fazijų.

Šeštajį skyrių sudaro keturi dirbinių katalogai: durklų-ietigalių, strėlės antgalių, peilių ir pjautuvų ašmenų. Kataloguose galima rasti informacijos apie

radimvietę, dirbinio tipą, titnago žaliavą, radinio saugojimo vietą arba ji paminėjusį rašytinį šaltinį. 1460 įrašų išdėstyti ne abécélės tvarka radimvietės stulpelyje, bet pagal tipologinius variantus, todėl greitai rasti norimą eilutę yra sudėtinga. Tokie katalogai galėtų būti pateikiami skaitmenine forma – paskelbtii duomenys būtų žymiai lengviau panaudojami kituse mokslo darbuose.

Apibendrinant J. Liberos darbą galima pasakyti, kad knyga yra klasifikacinio-kataloginio pobūdžio ir skirta neolito ir ankstyvųjų metalų laikotarpio tyrinėtojams. Nors originali interpretacija retai peržengia tipologinio metodo ribas, tačiau jokiui būdu nekaltinu autoriaus ribotumu. Manau, kad nepaisant vis didėjančios įvairovės archeologijos metodologijoje, tipologija yra ir liks vienas svarbiausių tyrimų būdų, padedančiu suvokti istorinių procesų. Tikėtina, kad vertinga informacija, surinkta knygoje iš didžiulės Europos dalies, ateityje sulaiks įvairesnių, taip pat ir socialinio pobūdžio, interpretacijų, galbūt ir paties J. Liberos.

Gytis PILIČIAUSKAS